

НЕНАД ЛУКИЋ

ОБНОВА ИНДУСТРИЈЕ, ЗАНАТСТВА, ТРГОВИНЕ И ДЕМОГРАФСКИ ОПОРАВАК ОПШТИНЕ ЧУКАРИЧКЕ 1919–1929

САЖЕТАК:

У раду се на основу историјских извора, релевантне литературе и записаних предања обрађују обнова и развој привреде, индустрије и занатства на Општини чукаричкој у првој деценији по завршетку Првог светског рата. За крајњу хронолошку одредницу узета је 1929. година значајна по догађајима како на глобалном, тако и на унутрашњем плану који су умногоме утицали на даљи развој Чукарице. Почетком те године проглашена је монархидиктатура краља Александра Карађорђевића, док је крајем године укинута самостална Општина чукаричка и њен рејон придружен Општини београдској.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Општина чукаричка, индустрија, занатство, Петар Арамбашић, Димитрије Васиљевић Сирошкин*

ABSTRACT:

This paper discusses the development of economy, industry and crafts in the Municipality of Čukarica, during the first decade after World War II, based on the historical sources, relevant literature and recorded oral traditions. The article analyzes the period until 1929, being the year of important events, both on the global and national level, which significantly influenced further development of Čukarica. The beginning of 1929 was marked by the proclamation of monarchist dictatorship of King Aleksandar Karađorđević, while the independent Municipality of Čukarička was abolished at the end of the year, being united with the Belgrade Municipality.

KEYWORDS: *Čukarica municipality, industry, crafts, Petar Arambašić, Dimitrije Vasiljević Sirotkin*

Увод

Довољна удаљеност од центра Београда, близина река Саве и Топчидерке и пуштање у саобраћај пруге Београд–Ниш 1884. године највише су утицали да Чукарица постане идеално место за подизање индустријских и занатских објеката. Управо ту је крајем XIX и почетком XX века изграђено неколико значајних фабрика и мноштво занатских и трговачких радњи, што ју је претворило у право радничко и индустријско предграђе Београда. Убрзани привредни и демографски развој утицао је између осталих фактора да становници Чукарице покрену процес формирања самосталне општине, што се и догодило крајем 1911. године када је званично формирана Општина чукаричка. Она је оквирно заузимала простор од ушћа Топчидерске реке у Саву, настављао се даље данашњом Радничком улицом до почетка Маки-

ша, тј. залазио мало иза старе Основне школе „Краљ Дечански”. Посматрано од школе крајња тачка на северозападу била је Царева ћуприја, а на североистоку простор око данашњег Шумарског факултета где се налазила стара кафана „Михајловац”. У наредним деценијама атар је додатно прошириван у правцу Пожешке улице ка Жаркову и ка Белим водама (у правцу данашње Чукаричке падине). Општина чукаричка је сходно одредбама новог Закона о атару општине града Београда престала да постоји крајем децембра 1929. године.¹

Предмет или тема истраживања овог рада је процес обнове индустрије, занатства и трговине на Чукарици током првих десет година након завршетка Првог светског рата. Примарни циљ истраживања је да утврди које су предратне фабрике са Чукарице након

окончања рата могле да наставе са радом, а које не; и да систематично и хронолошки прикаже у основним цртама развој и изградњу нових индустријских и привредних објеката чија је градња уједно покренула обнову и развој занатства и трговине. Секундарни циљ истраживања је да са историјског становишта осветли оне људе који су се на Чукарици бавили или су били у непосредном додиру са привредом, занатством и трговином. Примењујући научну методологију током истраживања, почевши од прикупљања обимне и разноврне грађе и извора о истраживаној теми (објављена литература, архивска грађа, периодика, научни радови, документаристика, приватне забелешке и сећања, теренска истраживања), те њиховог критичног вредновања и анализирања, дошло се до резултата који су представљени у наставку овог рада.

Обнова и развој индустрије

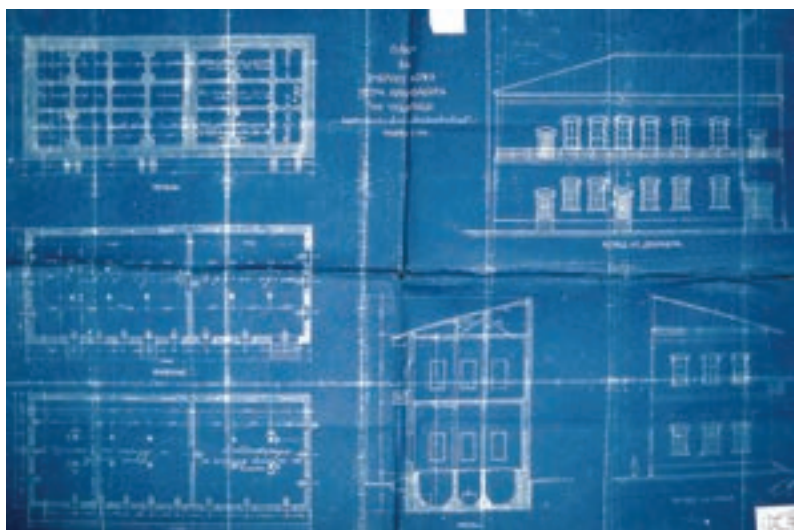
Крај Првог светског и ослобођење Општина чукаричка дочекала је у сличном стању као и суседне селске општине, била је руинирана, осиромашена и популационо умањена. Близина аустроугарске обале и стратешки важног острва Аде Циганлије, условили су да шири простор Чукарице током 1914. и 1915. године буде честа мета непријатељске артиљерије и речних монитора. Ово је узроковало да већина фабрика које су на њој постојале и радиле пре Првог светског рата, услед борбених дејстава буду готово потпуно уништене и онеспособљене за обнављање производње.² Предратна „Ђурић и Барловац” фабрика кожа а. д. је током рата била комплетно порушена и девастирана и у њој се није могла обновити ни покренути производња. Друштвени капитал у вредности од 600.000 динара био је распоређен у 6.000 акција од којих су највише имали: 2.500 др Јован Ђурић и Лендер банка из Беча с још неколико иностраних фирми. Ратну одштету су добили само наследници масе покојног др Јована Ђурића (+1914) у износу од 800.000 динара, а с обзиром на то да је други највећи акционар Лендер банка била из Аустрије, она није потраживала ратну одштету. Њене акције су продате на београдској берзи по знатно нижој цени и њих је купио београдски трговац Тихомир Панић са сарадницима, који су и формирали нову управу предузећа. Уз Панића и неколико чланова његове породице, значајан број акција у „Ђурић и Барловац” фабрика кожа а. д. су имали: Светозар Гођевац, Зорка Гођевац, Драган Гођевац, Св. Јовановић Шишко, Јездимир Милосављевић, Зоран М. Лукаревић, чланови фамилије Аћимовић и др. Први ванредни збор акционара одржан је тек 1927. године, али услед спора са

Српском кредитном банком у ликвидацији, коначни статус фабрике је решен тек 1934. године. Након продаје једине преостале фабричке имовине, плаца од око 50 ари на Чукарици, Српска кредитна банка је обуставила потраживања, те је на збору акционара одржаном 29. 7. 1934. године одлучено да се предузеће ликвидира, док су све акције оглашене за неважеће без могућности било какве накнаде. Ову одлуку збора спровели су у дело тада именовани ликвидатори предузећа: Милорад Павловић, Милан Грој и Аврам Мевроах 27. 8. 1934. године, након чега Прва српска фабрика кожа, званично престаје да постоји.³

Иста судбина задесила је и предратну Прву српску фабрику обућа „Манојло Клидис” а. д. Тек 1924. године након добијања пресуде за ратну одштету која је процењена на 4.200.000 динара могао се заказати ванредни збор акционара. Он је одржан 28. 1. 1925. године и на њему је закључено да је за поново покретање фабрике потребно минимум 16.000.000 динара, да је ефективна ратна одштета симболична, тако да је једино преостало решење било да се покрене ликвидација предузећа. Највећи акционари у Клидисовој фабрици 1929. године били су: Никола Б. Несторовић и чланови његове фамилије, Ђорђе М. Клидис, Мара М. Клидис; Иван Н. Бошковић и чланови његове фамилије. Због кашњења са реализацијом ратне одште-те, на новом ванредном збору акционара одржаном 6. 10. 1929. године, поново је усвојена иста одлука да се предузеће ликвидира, а у ликвидациони одбор су изабрани: Никола Б. Несторовић, Миљивоје Павловић, Влада Спасојевић, Иван Ч. Бошковић и Ђорђе М. Клидис. Убрзо по формирању одбора званично је престала да постоји још једна предратна фабрика са Чукарице.⁴

Као и претходне две фабрике кожа и обуће исто је прошла и Прва српска повлашћена фабрика кожа, кожних рукавица и кожних производа Јована Новаковића у којој се није могла покренути индустријска производња. Добијена ратна одштета је такође била недовољна и у новчаном и у материјалном погледу, што је приморало власнике фабрике Јована Новаковића и његовог сина Александра да наставе даље само са занатском израдом предмета од коже.⁵

По завршетку рата кренуло се са ревитализацијом оних индустријских објеката код којих је то било могуће спровести и са отварањем нових фабрика и занатских радњи. Највећа фабрика на Чукарици пре Првог светског рата била је Фабрика шећера која је такође била значајно оштећена. Она је 19. маја 1919. године прешла у државне руке и њом је

Сл. 1 / План за фабрику кожа Пејтра Арамбашића на Чукарици (Архив Југославије)

Сл. 2 / Оглас фабрике кожа Пејтра Арамбашића. (Суворин 1924)

као секвестрираним добром од 1920. до 1925. године руководило Министарство правде. Директор фабрике у овом периоду био је Александар Робичек, бивши прокуриса и секретар фабрике. У фабрици су обновљени машинска хала, сушара, чиновнички станови, зграда дирекције и зграда са радничким становима. Године 1925. држава је на основу одлуке Међународног суда у Хагу исплатила бившим власницима из Аустроугарске 14 милиона динара, чиме је фабрика званично прешла у државне руке. До 1929. године уграђене су нове дизалице за репу, дизалица за излужени резанац, дифузна батерија са аутоматским пражњењем, два уређаја за отпарну станицу, итд. Фабрика је електрификована и њен производни капацитет је повећан на 120 вагона дневно. У управи фабрике су 1929. године били: Рака С. Мајсторовић, директор од 1925. године, председник Управног одбора био је Милош Савчић, а чланови: др Д. Ђ. Новаковић, Срећко Тешић, др Теофило Марковић, Милан Тодоровић, Александар Буквић, Живојин Тајсић и Марко Цемовић.⁶

Прва нова фабрика која је изграђена на Чукарици после Првог светског рата била је Фабрика коже Петра Г. Арамбашића 1921/2. године. Арамбашић је рођен 1872. године у Добановцима и по занимању је био опанчар. Око 1900. године преселио се са братом у Крушевац, где је заједно са М. М. Јевтићем 1912. отворио Фабрику за прераду коже „Идеал”. По окончању Првог светског рата, Арамбашић се преселио у Београд и 22. 7. 1921. године обратио Министарству трговине и индустрије с молбом да у Трговачкој улици

број 15 изгради фабрику коже и обуће. Тек након више од годину дана, 22. 12. 1922. године фабрика је добила дозволу за рад. На самом почетку могло је месечно да се преради 800 до 1.000 говеђих и коњских кожа за израду ђонова. Временом су се производња и производни асортиман повећавали тако да је фабрика прерађивала све врсте кожа – говеђе (лаке и тешке), коњске, телеће и овчије од којих су се прерадом добијале коже за ципеле као што су: лак, бокс, јухт, бланк, шевро, итд. Главни производ биле су радничке ципеле (цокуле) од коване чисте коже као и најфиније класичне ципеле са непромочивим ђоном.⁷ У мају 1923. године у фабрици је било запослено 35 радника, а 1926. године 25–30 радника и 5–8 ученика.⁸ Током двадесетих у фабрици је два пута избијао пожар који је на одређено време прекидао производњу: 21. 11. 1924. и 23. 12. 1926. године. Други пожар је избио у одељењу за сушење кожа на трећем спрату одакле се ватра раширила на други спрат и на кров. Након гашења прва процена је била да штета износи око 700.000 динара, док је сама фабрика била осигурана на четири милиона динара. Последице пожара су убрзо саниране и у фабрици је успешно настављена производња која није прекидана до почетка Другог светског рата. Производни капацитет фабрике 1930. године био је десет вагона (100.000 кг) прерађене горње гоже, (за обућу) и шест вагона ђонова, а у фабрици ципела се производило сто пари дневно. Крајем тридесетих година Петра Арамбашића су у кожарском послу наследили синови Светозар и Драгослав, да би након завршетка Другог светског рата фабрика прешла у државно власништво.⁹

Сл. 3 / Ситуациони план радионице и осталих објеката Српског бродарског друштва на Чукарици крајем тридесетих година XX века. (Архив Југославије)

Предратна радионица Српског бродарског друштва на Чукарици је била у потпуности уништена и по завршетку рата у њој се није могао обновити рад. Бродарско друштво је уз помоћ појединих банака ушло у партнерство са државом, формиравши у октобру 1919. године ново предузеће, „Бродарски синдикат СХС”. Нова фирма је од радионица преузела једну пловну звану „фригада”, затим у два шлепа смештену радионицу на Ади Циганлији која је временом проширена на неколико нових шлепова, док је на месту бивше радионице на Чукарици изграђена сасвим нова у којој је 1922. године било запослено 200 радника.¹⁰ У децембру 1922. године у новој радионици је избио велики пожар који ју је готово у целости уништио, а сама штета је била процењена на минимум четири милиона динара.¹¹ У наредним годинама радионица је по трећи пут обновљена, а „Бродарски синдикат СХС” је постојао до почетка 1926. године када је основана Дирекције речне пловидбе. Она је преузела радионицу речне пловидбе „Ада Циганлија” са око 500 запослених, док је стара са 75 запослених и неколико шегрта на Чукарици остала у саставу Српског бродарског друштва.¹² Уз њу је 1928. године изграђен и хелинг, рампа за извлачење пловних објеката на суво. У радионици СБД-а на Чукарици израђивани су нови шлепови разних типова за превоз хране, дрва, угља, камена, песка и други танкови за пренос минералног уља, бродска корита, штекови за пристајање бродова, пристанишне дизалице, лакше мостовне конструкције и остали прибор потребан за бродарство. Радионица је располагала ливницом за гвожђе и метале, модерним машинама за прераду разних врста дрвета и вршила

је све врсте поправки на пловним објектима.¹³ Управник радионице на Чукарици по завршетку рата био је познати предратни бродарски радник Ђорђе Ђока Поповић који је 1924. године прославио тридесет година рада у овој радионици.¹⁴

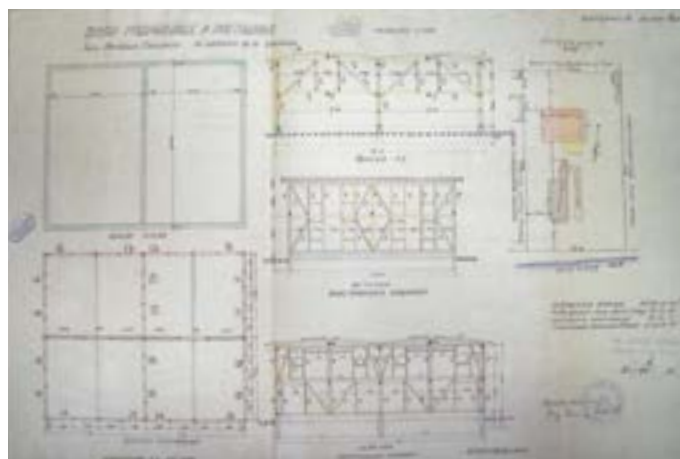
На Чукарици је почетком двадесетих отворена и приватна бродарска радионица за израду и оправку бродова чији је власник био Димитрије Васиљевич Сироткин (1864–1953), емигрант из Русије. Након што је постао успешан трговац и власник пароброда нашао се на челу речног паробродарског друштва у Нижњем Новгороду, а од 1913. до 1917. године је био на функцији градоначелника у истом граду.¹⁵ Након почетка октобарске револуције током 1918–1919. године боравио је углавном у Ростову на Дону, где је играо важну улогу у локалним пословним круговима. Крајем 1919. Отишао је у Француску да би га 1920. године пут довео у Београд.¹⁶ На почетку своје пословне каријере у Београду Сироткин је осим бродарског посла највероватније у закуп узео и Први акционарски млин.¹⁷ Као предузимљив и способан човек, он је 1922. године од Општине жарковачке узео у закуп плац на почетку Макиша на коме је некада била стругара и на њему подигао радионицу за израду бродова. Радионица је почела са радом 1923. године и први брод који је у њој изграђен био је моторни чамац „Коста” (Коља), назван по његовом сину. Дана 18. 9. 1924. године је у присуству управника града Београда Манојла Лазаревића, директора Јадранске банке и великог броја грађанства у Саву поринут први већи брод који је био направљен у земљи по окончању Првог светског рата и то управо у Сироткиновој радионици. Радови на изградњи су трајали шест месеци, лађа је тежила 90 тона, била је дугачка 40 метара, а широка 5 и могла је да носи 300 путника и 9 вагона робе. На њој се налазило 50 луксузно опремљених кабина, а име јој је било „Воља”. Посао са радионицом и превозом путника и роба ишао је добро све до 22. новембра 1926. године, када је на броду „Воља” који се налазио на поправци у радионици избио пожар.¹⁸ Ово је проузроковало финансијске проблеме тако да је Сироткин 1927. године затражио да се покрене стечај при чему је навео да му предузеће вреди 4,5 милиона динара и да у активи има шест пловних објеката, три пристанишна магацина, једну бродарску радионицу и две рударске концесије. Следеће године у фебруару месецу Сироткин је поравнао дуг са повериоцима, чиме је стечај његове фирме био окончан. Он је наставио да се бави превозом робе, али је касније поново имао финансијске тешкоће и убрзо бакротирао.¹⁹

Сл. 4 / Брод „Воља”. (Архив Музеја науке и технике, Збирка речног бродарства)

Јосип Антонач је 1925/6. године код ушћа Топчидерске реке у Саву основао радионицу за израду луксузних чамаца „Наутилус”. У њој су израђивани чамци морског типа (килбот) на весла и моторни, као и тркачки (регатни) и спортски чамци (кајаци, једрилице), на весла и моторни чамци.²⁰

Један од значајнијих догађаја који је био битан за развој не само привреде, већ и многих других аспеката живота на Чукарици и околини било је подизање „Стругаре Макиш” 1922. године. Стругара је била удаљена око 4,5 километара од Чукарице и у њој се четинарска обловина прерађивала у грађевински материјал. Почетни капацитет био је 30.000 кубних метара, који је након пар година рада повећан на 65.000. Стругару је покретала једна полустабилна парна машина снаге 350 кс која је као гориво материјал користила пиљевину и друге отпатке од дрва. Њена снага премашивала је снагу потребну стругари за погон свих постројења за читавих 200 кс. Услед вишка неискоришћене енергије дошло се на идеју да се отпади од дрвета сагоревају на лицу места за производњу паре и електричне енергије која би на рационалан начин била коришћена за покретање водоводних црпици по Макишу. Електрификација пумпи у Макишком пољу, које је тада припадало атару Општине жарковачке, и изградња далековода јачине 6 KV од Стругаре до Чукарице за погон савског водовода код Шест топола омогућили су електрификацију насеља Жарково и Чукарица с чијим општинама је 1925. године закључен уговор о снабдевању електричном енергијом. Дистрибуцију енергије у атар Општине чукарничке обављала је „Дирекција трамваја и осветљења Београд”, док је у

Сл. 5 / Ситуациони план Парне стругаре Милоша Појовића. (Архив Југославије)

Жаркову дистрибуцију обављала „Стругара Макиш”. Електрификацијом Чукарице створили су се услови за њен даљи развитак како на привредном, тако и на друштвеном плану.²¹

Крајем 1925. године група инвеститора обратила се Министру трговине и индустрије молбом за отварање фабрике „Стандард, индустрија каучука” а. д. Министарство је молбу одобрило решењем од 27. 3. 1926. године. Друштвена главница била је утврђена на два милиона динара подељених на 4.000 комада акција вредности по 500 динара. Главни акционари фабрике били су: Аврам Конфорти, трговац из Београда са 2.050 акција, Моша Талви 400, Виктор Ф. Пик, индустријалац 440, Карло Ланцани, трговац из Милана 440, Ђусепе Кардиле индустријалац из Торина 480, Михајло А. Петровић 80, Никола Станаревић, директор осигуравајућег друштва Шумадија 20, Боривој Маленић пуковник у пензији 20, док су по 10 акција имали Радомир Милићевић, адвокат из Београда, Гаврило Д. Леви, адвокат из Београда, Бора А. Мигрић, трговац из Београда, Благоје Антонијевић, трговац из Београда, Васа Ристић, инжењер из Београда, Љубомир Стефановић, трговац из Београда и Д. Јешуа, директор банке из Београда. Већ крајем 1926. године, основни капитал фабрике је повећан на 3.000.000, а међу већим акционарима се тада појављују и Коста П. Шрепловић, индустријалац из Београда, Димитрије П. Шрепловић, инжењер, Карло Маркора, индустријалац из Вусто Арсица и др. Фабричка зграда се налазила у Трговачкој улици број 6 и то је у ствари била зграда бивше фабрике намештаја. У делокруг послова фабрике спадала је прерада каучука, израда свих врста гумених и

Сл. 6 / Милош Поповић (пeтти с лева, с кайом) у стругари с радницима (приватна колекција породице Поповић)

импрегнираних артикала, куповина свих врста сировина, полупрерађевина и робе потребне за фабрикацију. Друштво је производњу започело августа 1926. године и нарочито се истицало у гумирању тканина за гуми-мантиле, изради рударских одеа и платна за аутомобилске кровове. Погонска снага фабрике била је парна машина јачине 60 кс и у почетку је било запослено 20 радника.²²

Почетком двадесетих у близини Топчидерске реке и Боб-клуба пуштена је у рад инсталација и погон за рафинисање петролеја „Англо југословенског петролејског” а. д. Ту је било складиштено гориво, мазиво и продавали су се превасходно Шелови (Shell) производи: бензин, петролеј, машинско уље, цилиндрично уље, уље за дизел-мотор, вулканско уље, уље за ложење, парафин, асфалт, товатна маст, итд.²³

На Чукарици је почетком двадесетих година радио и парни млин Живка Крстића који је имао три камена и покретала га је локомотива јачине 18 кс.²⁴

Милош Ј. Поповић је 20. 6. 1928. године у рад пустио парну стругару у Мердарској улици број 11. Површина плаца 1935. године била је 2.170 м², површина старе 118 и нове зграде 181 м². Вредност земљишта је исте године била процењена на 350.000 динара, зграда на 20.000, превозних средстава на 4.000 и машина на 250.000 дин. У случају да река Сава на дође, стругара би престајала с радом док се вода комплетно не повуче у корито. У њој је радило десет радника, четири као техничко особље и један административни.²⁵

На Чукарици је највероватније током 1924. године почела с радом Прва београдска столарска задруга „Јован Арсић и друг”. Фабричка зграда се налазила у Трговачкој улици број 6, била је снабдевена најсавре-

Сл. 7 / Оглас Арсића и група (Суворин 1924)

менијим машинама, поседовала је парну сушару и у њој је израђиван намештај, столарија, уметничке резбарије, као и апарати за хлађење јела и пића.²⁶ У октобру 1924. године „Арсић и друг” су имали поравнање са повериоцима у Трговачком суду, након чега је ова фабрика највероватније престала с радом.²⁷

На Чукарици и у њеној непосредној близини радило је и неколико кречана, циглана и каменолома. Између Чукарице и Белих вода налазио се каменолом „Две липе” у ком је погинуо радник Добривоје Новић из Крчедина, што је била прва несрећа после Првог рата у том каменолому. Свој плац на Чукарици имао је и предузеће „Пионир” а. д. које је у свом власништву поседовало каменолом у Раковици.²⁸

Занатлије, трговци, кафане

Развој и демографско увећавање Чукарице у послератном периоду утицало је да се на њу настани и са радом започне велики број занатлија, трговца разном робом и приватних предузетника.²⁹ Месари на Чукарици су били: Стојан Димитријевић, Трговачка 33; Станко Лазић, Трговачка 23; Милан Станковић, Трговачка улица, док су месарско кобасичарска радњу држали „Брескварић и друг”.³⁰ Бербери: Ђока Марић, Трговачка 23; Душан Симић, Трговачка 27; Сава Симић, Трговачка 18 и Живојин Јањић, Трговачка 13. Бозација је био Стефан Мартиновић, а лимар Вељко Крстић у Трговачкој 10. Обућарску радњу је држао Света Ћирковић, Трговачка 21, док је кројач био Милосав Дачић, Трговачка 18. Пекари су били: Трајко Бојковић, Трговачка 21, Станко Ђорђевић, Трговачка 31, Кат. Мишић, Трговачка 7, Петар Поповић (хлебар)³¹ Трговачка 39, који је уз пекару имао и два велика дућана, два велика стана и два велика подрума које је ренти-

Сл. 8 / Испред једне пекарске радње на Чукарици
(Удружење грађана Сџари Чукаричанин)

рао и Сима Максимовић (хлебар)³² који је имао радњу у Сарајевској улици.

Зидар је био Јован Франк, ћурчија Сима Јовановић, Трговачка 40, а кочијаш Коста Ђукановић. Ковачи: Грго Кираћ у радионици СБД, Коста Петровић, Трговачка б.б., Драг. Станојевић, Трговачка 22 и Павле Суботић, Трговачка 28. Столарску радњу је држао Живојин Јоксимовић, Херцеговачка 5, док је стругар и пиљар био Риста Илић у Трговачкој 20. Дуваницје: Бранко Чупић, Трговачка 18, Периша Јовановић, Трговачка 21, Драгиња Ђорђевић, Трговачка 6, Светислав Миленовић, Трговачка 5, док је „Среска продаја дувана” имала локал (трафику) у Трговачкој 30. Ужичке производе је продавао Андр. Танасковић у Трговачкој 27. Пиљаре са животним намирницама држали су: Танасије Таса Јанковић који је држао и посластичарницу и бозациницу у Трговачкој 18, Драгутин Јефтић и Драга, Трговачка 1, Драга Јовановић, Васе Пелагића 1, Стојан Крстић, Трговачка 23, Данило Петковић, Трговачка 14, Војин Анастасијевић, Трговачка 23 и Бранко Чупић, Трговачка 18. Трговине вином и ракијом држали су: Таса Анђелковић, Трговачка 21, Периша Ивановић, Трговачка 21, Коста Лауташевић, Трговачка 39, Илија Пантовић, Херцеговачка 2, Драгутин Поповић, Трговачка 43 и Стојан Поповић, Кнез Михајлов венац 11. Винарску трговину на велико држали су „Добросав Старчевић и брат”.³³ Мешовите трговине држали су: Гавра Срејић, Трговачка 5, Исак Абинун, Трговачка 20, Аврам Алм(о)узлино, Трговачка 23³⁴ и Милисав Марковић који је држао деликатесну радњу и бифе у Трговачкој 30. Бакали са колонијалном робом: Јован Павићевић, Трговачка 29, Сима Јовановић, Трговачка 21, Игњат Дујић, Трговачка 28, који је имао и коларску радњу и Мандић Богољуб, Трговачка 20. Обични

Сл. 9 / Стоваришће Јошка Јанежића
(породична колекција Слободана Јанежића)

бакали: Бранко Левковић, Трговачка 20, Панта Милисављевић, Трговачка 18 и Миливоје Ђукић, Трговачка 11. Кожарске радње држали су Петар Арамбашић у Трговачкој 15 и Јован Новаковић у Трговачкој 40а. Стовариште грађе и огрева држала су Браћа Јанежић у Трговачкој 72 и 82. Апотеку је држао Миливоје С. Јевремовић у Трговачкој 37.

Непосредно по окончању рата обновљен је рад у предратним кафанама: „Херцеговина” Саве Бабића у Херцеговачкој улици (данас Лазара Кујунџића), затим у кафани „Мајдан” Милисаве Ратајца у Трговачкој улици и у кафани „Михајловац”. У кафани „Херцеговина” су се по окончању рата одржавали састанци социјалдемократске организације на Чукарици зато што је власник био њен благајник. Осим Бабића, кафану је водио и Новак Сретеновић.³⁵

Највећа и најпространија кафана која је такође имала башту на Чукарици била је „Мајдан” која је негде уписивана и категорисана и као хотел. Власник кафане и каменог мајадана у њеној близини по ком је и добила име био је Бошко Савковић, а њом је од 1911. године управљао Милисав Ратајца, те је она касније била позната и као „Ратајчева”. Налазила се испод подвожњака који данас води друмски саобраћај од Сајма ка Бановом брду и пре неколико месеци је порушена. У њој је 4. јула 1926. године на великом скупу основан Чукарички спортски клуб.³⁶

У кафани „Михајловац” су се као и у друге две велике кафане често одржавали зборови, забаве и прередбе радника са Чукарице, радничких удружења или чланова СРПЈ(к). Власник Михајловца био је познати и богати становник Чукарице Митар Јовановић, који је ову кафану издавао под ренту. Њу су 1921. године у закуп узели ресторатери Милан Пурић и Душан (Ђорђе)

Сл. 10 / Кафана „Мајдан”, њојоњи „Елизо”
(Удружење грађана Стари Чукарини)

Василић. У огласу да се посети ова кафана они наводе: *увек разни мезелуци и чувено смедеревско вино, добра ракија и ситално најбоље њиво. Дивна њанорама и лејо уређена башија. Свакој ѡразника свира музика.*³⁷ Године 1926. привремено је уведена аутобуска линија која је ишла од посластичарнице Антонија Дифранка у Улици Краља Милана 34 у Београду до новоотворене баште у кафани „Михајловац”. Аутобус је имао 14 седишта и кретао је на сваких сат времена током читавог дана. Тадашњи закупци били су поменути Дифранко и Радовић.³⁸ Одбор општине чукаричке је у сарадњи са рестораноу приредио на дан Велике госпојине 1926. године велики добротворни пикник у корист оправке пута Царева ћуприја – „Михајловац” који је након поплаве био уништен. Кафану је касније крајем двадесетих у закуп узео и ресторатер Драгомир Зисић.³⁹

Нову кафану у „Банкиној згради” је отворио и држао Таса Анђелковић. Његов потомак Љубиша Јовановић о овој кафани бележи: *На месџу иде се данас налази ѡревлака ѡреко Саве у сџоју са Агом, на чукаричкој сџрани налазила се оџромна сџамбена зџрада на два сџраија и из два дела. Од кад ѡосџоје ове зџраде сви су их знају као Банкине зџраде. Сасџојале су се из великој броја сџанова који су били на сџраију и сасџојали су се уџлавном из две ѡросџорије, собе и кујне. У доњем делу били су локали од којих је један ѡриџадао и Таси Анђелковићу који је џу оџворио кафану.* По Јовановићевом казивању, чест гост у овој кафани био је Арчибал Рајс са супругом, а долазио је и председник Демократске странке Љуба Давидовић на договоре са власником Анђелковићем, који је био један од виђенијих чланова његове странке на Чукарници.⁴⁰

Сл. 11 / Чланска карџа Демокрајске сџранке Тасе Анђелковића (џорочна колекџија Љубише Јовановића)

Осим поменутих на Чукарници је радила и кафана „Код кума” у Зрмањској 2, коју је држао Пера Петковић и у њој се могао играти билијар. Кафана „Бановац” отворена је половином двадесетих и налазила се у улици Кнез Михајлов венац 24 (данас Пожешка улица).⁴¹ Кафана „Шар планина” налазила се прекопута фабрике Петра Арамбашаића и она је касније постала млекациница и народна кујна Василија С. Огњановића.

Као кафеџија на Чукарници се помиње и Стојан Поповић, док је бифе у Трговачкој 27 држао Чеда Јовановић.⁴² Народне кујне (или кафане најниже категорије) већином су се налазиле у Трговачкој улици до реке Саве и њих су држали: Ђорђевић Михајло у Трговачкој 13, Крстић Стојан 1922. године у Трговачкој 10, а 1924. године на истој адреси Наум Шипутковић, Мирковић Милан у Царевој улици, Николић Кузман у Трговачкој 9 1922. године, а Стана Бурмучић 1924. године, Сава Симић у Трговачкој 25, Спасоје Стефановић у Трговачкој 11, Драгутин Јефтић у Трговачкој 1, Нат. Милетић у Трговачкој 3, Стојан Мишић у Трговачкој 7, Страшимир Симић у Трговачкој 11 и Јеос. Шлехт у Трговачкој 23.⁴³

Саобраћајна веза са Београдом и изградња пруге уског колосека Београд–Обреновац

Саобраћајне везе Чукаричана са Београдом у првој половини двадесетих година биле су на врло лошем нивоу да би се крајем истих ситуација значајно побољшала. Почетком 1927. године Општинска управа трамваја и осветљења увела је нову аутобуску линију: Железничка станица – Сарајевска улица – кафана

Сл. 12 / Испред народне кујне „Шар њланина”
(Удружење грађана Стари Чукаричанин)

Мостар – Господарска механа – Чукарица и обратно.⁴⁴ Од 17. јуна 1928. године у превоз грађана се укључило приватно предузеће Љубише Перишића које је пустило у саобраћај аутобуску линију: Душанова – Кнез Михаилова – Теразије – Мостар – Господарска механа – Чукарица с нагласком да ће линија бити нарочито погодна за купаче код Шест топола.⁴⁵ Осим аутобуског превоза у другој половини двадесетих година могла се користити трамвајска линија која је ишла до Господарске механе и Цареве ћуприје. Ово је изискивало доста дуго пешачење до поменутих станица, што није било лако нарочито када су били неповољни временски услови. Да би бар финансијски олакшао путовање становницима Бановог брда, Михајловца и Чукарице, Суд вароши Београда је 1928. године решио да сваког дана до 8 ујутру од Цареве ћуприје до Београда и од 7 до 10 у обратном смеру наплаћује цену вожње као и до Господарске механе, што је у пракси значило да се тарифа за зону Господарска механа померала до Цареве ћуприје.⁴⁶ Крајем 1929. године усвојен је план о продужењу трамвајске линије од Господарске механе до Чукарице. Друштво за уређење Бановог брда и Чукарице (или Друштво за уређење Чукарице и околине) је брзо реаговало на ово и послало депутацију предвођену Тихомиром Лекићем, штампаром, Милошом Марковићем, потпуковником и Милосавом Дачићем, кројачем, код градоначелника Милоша Савчића да тражи да се планирана трамвајска пруга продужи до Бановог брда и улице Кнез Михајлов венац, данас Пожешке. Нажалост ова њихова замисао није усвојена, а трамвајска линија број 13 за Чукарицу је прорадила тек 1932. године.⁴⁷

С обзиром на то да се у близини Чукарице налазило тркалиште (хиподром), „Дунавског кола јахача Кнез Михаило”, често су у време тркачких дана увођене ванредне трамвајске, аутобуске, али и бродске линије од Земуна. Крајем маја 1930. године отворен је бродски путнички саобраћај на линији Београд – Шест топола – Чукарица и обратно. Бродови предузећа „Галеб” и „Блажек” су саобраћали сваки дан од 5 до 21 час, а стајалиште на Чукарици је било код старе кожаре.⁴⁸

Најзначајнији догађај који је знатно побољшао и олакшао превоз грађана и робе било је пуштање у рад пруге уског колосека Београд–Обреновац–Шабац. Ова железничка линија планирана је још 1898. године, али се са њеном градњом почело тек 1. фебруара 1926. године. Прва траса до Обреновца је завршена и свечано пуштена у рад 30. септембра 1928. године. Дужина пруге била је 39,5 километара, а осим почетне и последње станице су биле још: Чукарица, Жарково, Железник, Умка и Барич. Пруга је имала два тунела, први на излазу из станице Чукарица дуг 390 метара и други између Умке и Мале Моштанице дужине 1.615 метара. Чукарички тунел је почињао од Фабрике шећера и завршавао се изласком на друм Чукарица–Жарково (Беле воде). Отварању пруге је присуствовала већина министара, гувернер Народне банке, председник Трговачке коморе. На свакој станици приређивано је општеномодно весеље: прангије, музика, славолуци кроз које пролазе окићени вагони, народ у народној ношњи и деца са заставама. На првој станици на Чукарици угледне госте и министре је поздравио општински одборник Тихомир Лекић, у Жаркову председник општине Илија Влајић, у Железнику председник општине Миливоје Нешић и Живан Панић, у Остружници Милан Поповић учитељ, итд. Пруга је имала огроман значај за свакодневни живот грађана Чукарице и околних села и умногоме је олакшала превоз роба и људи ка Београду и назад.⁴⁹

Демографски опоравак

Постепена обнова индустрије, занатства и трговине несумњиво је заслужна за константан раст броја становника Општине чукаричке у периоду 1921–1929. године. По последњем спроведеном попису пре Првог светског рата из 1910. године, Чукарица је имала 1.406 становника од којих су 766 били мушкарци, а 640 жене. Број становника који је дочекао Први светски рат је био сигурно већи, али ни тај податак, као ни број оних који су погинули или се трајно одселили са Чукарице током рата за сада није могуће поуздано утврдити или бар проценити. По подацима из првог

послератног пописа из 1921. године Чукарица је имала 1.524 становника, чиме је готово сустигла околна места, Жарково са 1.954 и Железник са 1.785 становника и једина је по попису имала већи број мушкараца него жена.⁵⁰ Следећи потпунији попис становништва који је обухватио и Општину чукарничку (тада је била у процесу укидања) спроведен је 15. априла 1929. године. То је у ствари био попис становништва Београда у коме су као 14. пописни рејон били обрађени Чукарица и Беле воде. У укупан број становника презентованих у попису улазе и становници Белих вода, а није могуће утврдити прецизан број само Чукарничана. На основу посредних података и сазнања може се претпоставити да су они били у апсолутној већини. Београд је по подацима из тог пописа имао 226.070 присутних становника, а Чукарица и Беле воде 5.838, од тога 3.415 мушкараца и 2.423 жене, од којих су њих 5.634 били поданици Краљевине СХС.⁵¹ Колико су се Чукарица и мањим делом Беле воде демографски увећали одсликава податак по коме су они 1929. године имали више становника него 1931. године околна села Жарково (2.458) и Железник (2.336), укупно 4.794. Чукарица се такође урбанистички проширила и увећала у односу на предратни период. Имала је 196 кућа 1910. године,

а 1929. године 766, од којих је од тврдог материјала било 565, од слабог 172 и од дрвета 29 кућа, просечно 7,6 становника по једној кући.⁵²

Завршно разматрање

Применом компаративног метода, тј. поређењем стања и обима привреде и привредних и услужних делатности на простору Општине чукарничке пре и током првих десет година након окончања Првог светског рата, може се извести закључак да је њихов опоравак и развој био успешан. Осим овог, потврду ове тезе даје и константно демографско и урбанистичко увећавање Општине чукарничке, што се такође може приписати процесу привредне обнове и реиндустријализације. С обзиром на то да је крајња хронолошка одредница истраживања 1929. година, потребно је спровести додатно, које би покрило период до почетка Другог светског рата, са посебним освртом на период током светске економске кризе.

Ненад М. Лукић

Мастер историчар

Музеј науке и технике, Београд

nenad.lukic@muzejnt.rs

НАПОМЕНЕ

1] О формирању општине видети више у публикацији: Поповић 2012. Чланом 3. Поменутог Закона о атару општине града Београда из октобра 1929. године било је прописано: *Општина чукарничка и бањичка престају постојати, а остаци аџара који не улазе у аџар општине града Београда, припадају суседним сеоским општинама*. Сходно одредбама овог члана 29. 12. 1929. године састала се комисија коју су сачињавали представници општине чукарничке и београдске ради пријема записника од 27. децембра о предаји дужности и престанку функционисања Општине чукарничке. Комисију су сачињавали Јован Поповић, председник Општине чукарничке, Живојин Милојевић, деловођа, Давид Божић одборник и благајник Општине чукарничке, Алберт Фирт одборник Општине београдске, Радован Јефтић, шеф правобранилачког одсека, Милан Богдановић, управник општинске трошарине, Драган Новаковић шеф таксено привредног одсека, Светислав Генић, архитекта Општине београдске, Живко Јаковљевић, општински чиновник и Захарије Јанковић, секретар општинске трошарине. Комисија је тај дан завршила са радом и констатовала да је Општина чукарничка престала постојати о чему је прослеђен извештај у министарство унутрашњих дела с молбом да разреши суд и одбор Општине чукарничке. Министар је проследио наредбу да суд и одбор наставе да врше дужност до даљег, али је самим закључком комисије општина престала постојати. Чукарица тада прелази у надлежност општине града Београда као 14. рејон Чукарица–Беле воде који је заузимао следећу територију: *Почиње од ушћа Тојчигерске реке на њојем за Тојчи-*

гер до цареве ћурије, затим скреће на њојем за Михајловац на јоред Тојчигерске економије обухваћајући Баново брдо све до више немачкој проља у Кошутњак одакле обухваћајући сва насеља око Чукарице силази на лазаревачки њојем код Савковићеве чесме, а одакле све обреновачком њојем на Беле воде обухваћајући сва постројења и бунаре до главном водоводном цеву излази на Саву где обухваћа стругуару Индустријске банке и излази на торњи врх Аге Цијанлије обухваћајући и њојем савском обалом до њочешне шачке на ушћу Тојчигерске реке. Председници Општине чукарничке од њеног настанка до 1929. године били су: Јован Новаковић, 1912–1914, Бошко Савковић 1914, Светислав Ивковић 1920, Алекса Митровић 1920–1921, Драгутин Ракић 1921–1923, Миливоје Јевремовић 1923–1929 и Јован Поповић 1929. Председници Општине Чукарица по њеном обнављању након Другог светског рата били су: Коста Унковић, председник VII рејона, Купрешанин Милан 1952–1955, Дане Цвијетковић 1956–1957, Звонко Илић 1957–1958, Сима Кокотовић 1958–1959, Владимир Дујић 1960–1961, Драгиша Ђурић 1962–1967, Бранко Тишма 1967–1974, Александар Милинковић 1974, Миливоје Јакшић 1974–1978, Димитрије Јањић 1978–1982, Селимир Гигић 1982–1983, Драгутин Јочић 1983–1986, Радовановић Милоје 1986–1990, Предраг Петровић 1990–1992, Владимир Матић 1992–1996, Зоран Алимпић 1997–2004, Драган Тешић 2004–2008, Милан Тлачинац 2008–2012, Зоран Гајић 2012–2014, Срђан Коларић 2014–. Видети у: *Полићка*, 11. октобар 1929: 2; *Правда*, 1. јануар 1930: 3; *Београдске општинске новине*, 15. јул 1929: 47.

- 2] У раду неће бити обрађиван раднички положај, радничка удружења и њихове активности на Чукарици у овом периоду, јер о овим темама постоји обимна студија: Вукомановић, М. и др. (1972), *Чукарица, Раднички покрет и НОБ*. У студији се детаљно обрађује и период 1919–1929. који је приређен највише на основу текстова из радничке штампе, поглавито *Радничких новина*.
- 3] Архив Југославије, Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије (65), ф. 1212.
- 4] *Истио*.
- 5] Видети више у: Лукић, Н. (у припреми), Прва српска повлашћена фабрика кожа и кожних рукавица и кожних производа Јована Новаковића на Чукарици 1904–1914, *Флојсџон* 26 (Београд).
- 6] Раичевић и Ђурашковић 1958: 87, 101, 106, 113–114.
- 7] АЈ, 65, ф. 429, 590, 593 и 595; *Време*, 10. октобар 1930: 7; *Правда*, 4. април 1937: 8.
- 8] Вукомановић и др. 1972: 153.
- 9] Неколико дана након првог пожара чукарички кафеџија Ђорђевић је посебно захваљивао што његова кућа није изгорела следећим људима: Марковићу, командиру чукаричке полиције, Рогичу, писару исте полиције, Живковићу, нареднику, Робичеку, директору Фабрике шећера и његовој пожарној чети, браћи Мишић, трговцима, итд. Видети у: *Време*, 4. децембар 1924: 6; Арамбасић је 1927. године после другог пожара тражио стечај за осигуравајуће друштво „Де Национал”, Дирекција за Краљевину СХС јер му је дуговало 129.545 динара на име одштете за пожар. Видети више у: *Правда*, 24. децембар 1926: 5; *Време*, 23. септембар 1927: 7. Уз поменути двојицу Арамбасић је имао још два сина Бранислава и Љубодрага који је по завршетку Другог светског рата емигрирао у Бразил и тамо се оженио са Људмилом Амалјом Батовом, из такође познате породице чешких индустријалаца. Видети више у: Сијић 2012 и Pilátová 2006.
- 10] АЈ, 65, ф. 337 и 614; *Време*, 25. новембар 1925: 5. У близини купалишта „Шест топола” налазило се Бродарско и багерско друштво а. д. које је било основано 1922. године. Друштво је имало три пароброда, две дереглије и двадесет шлепова, уз вађење шљунка и песка поседовало је и мале радионице за оправку бродова и пловних објеката.
- 11] *Полиџика*, 22. децембар 1922: 3.
- 12] Петровић 2006: 136; Вукомановић и др. 1972: 150–151, 236–237.
- 13] *Време*, 8. јул 1928: 11.
- 14] *Време*, 19. мај 1924: 4. Ђока Поповић је у Првом светском рату остао без сина Петра који је умро у логору Цеглед и супруге Драгиње која је погинула 1915. године у радионици СБД током непријатељског бомбардовања. Он је био рођени брат последњег председника Општине чукаричке Јована Јоце Поповића.
- 15] Лане 2017.
- 16] АЈ, 65, ф. 441.
- 17] Суворин 1922: 48.
- 18] *Време*, 23. новембар 1926: 3.
- 19] *Време*, 18. септембар 1924: 5; *Правда*, 2. април 1927: 5; *Правда*, 26. фебруар 1928: 6.
- 20] АЈ, 65, ф. 337; Д. Петровић износи податак да је на Чукарици у овом периоду постојала и радила и Заплатникова бродарска радионица. Видети: Петровић 2006: 227. У Херцеговачкој улици 21 живео је и Јосип Кирац, бродоградитељски конструктор. Видети његов оглас у: *Време*, 11. јул 1926: 9.
- 21] Тадић и др. 1973: 95. Железник, Раковица, Кијево и Кнежевац добили су електричну енергију 1928. године. Осим стругаре која је била ван територије Општине чукаричке у њеној непосредној близини изграђен је још један врло значајан објекат. То је завод за израду новчаница и кованог новца – Топчидер чија је изградња започета септембра 1927, а завршена октобра 1929. године.
- 22] АЈ, 65, ф. 430 и 1213; *Време*, 17. септембар 1926: 3.
- 23] *Време*, 18. април 1925: 6; 20. април 1928: 9; *Правда*, 6. јануар 1928: 24.
- 24] *Полиџика*, 29. децембар 1920: 4. Ово је највероватније био предатни млин чији је власник једно време био Антон Блажек.
- 25] АЈ, 65, ф. 504.
- 26] Суворин 1924: 9; АЈ, 65, ф. 430.
- 27] *Време*, 18. октобар 1924: 6. Исте, 1924. године је основана столарска индустрија „Даница”, чији су власници били ортаци Јовановић и Арсић и њихова зграда се налазила у Делиградској 31. Он што је познато је да је Јован Арсић 1939. године поседовао столарску радионицу АРС која је имала и сушару и машине и налазила се у Небојшиној 34. Видети: Петровић 2006: 134; *Правда*, 20. јул 1939: 21.
- 28] У близини Чукарице, на Белим водама (код данашњег Атекса и магацина Завода за уџбенике и наставна средства) радила је циглана–кречана са великим ригофеном за печење креча, цигле и црепа. Плац је био површине 2,5 хектара са више зграда и објеката и кроз њега је пролазила наменска пруга уског колосека Чукарица – Беле воде, преко које је угљем снабдеван погон београдског водовода. Власници овог предузећа били су индустријалци из Београда браћа Ђорђевић (у Суворин 1922, као власници се наводе др Владимир Ђорђевић и Нестор Манаковић). Ову кречану је од Ђорђевића највероватније током 1925. године узео у закуп или купио Душан Драгојловић. Пре преузимања ова фирма се звала „Сава индустрија креча”. Дневна производња износила је 5–7 вагона, а стоваришта на којима су се осим креча продавала и дрва налазила су се у Трговачкој улици 13 и Душановој 21, где је била и централа фирме. Постојао је и камени мајдан са њивом величине једног хектара код Бугарчићевог млина, који се налазио испод данашњег Јулиног брда (можда је то исти каменолом, у тексту помињани „Две липе”). Видети о кречанама и каменоломима у: *Време*, 27. април 1925: 6; *Правда*, 23. април 1927: 30; *Време*, 17. мај 1925: 10; *Правда*, 21. децембар 1926: 5; *Време*, 11. мај 1927: 5; *Време*, 22. фебруар 1930: 9.
- 29] За све занатлије за које није дата додатна напомена значи да су преузети из публикација уредника А. Суворина из 1922. и 1924. године.
- 30] *Време*, 23. март 1925: 8.
- 31] *Време*, 19. јун 1925: 8.
- 32] *Време*, 4. март 1926: 7.
- 33] *Време*, 4. април 1929: 10.
- 34] *Правда*, 15. фебруар 1927: 5.
- 35] Вукомановић и др. 1972: 157–158.

- 36] Ратајац се оженио Јеленом, кћерком Бошка Савковића председника Општине чукаричке 1914/5. године. Како се у Савковић 2012: 192 наводи, он је као зет водио кафану која је била на броју 9. Такође, Савковићева је била и зграда на броју 11 са два дућана коју је касније као и кафану након његове смрти такође преузео зет Ратајац. У кафани „Мајдан” је хазена (женска рукометна екипа) „Чукаричког” приредила велику спортску забаву на којој се имала изабрати Мис спорта. Видети: *Време*, 13. март 1931: 8. Крајем тридесетих у њој се налазило предузеће „Елизо”. Видети у: Бојовић и др. 2011: 241–242.
- 37] *Полићика*, 23. април 1921: 4.
- 38] *Време*, 13. мај 1926: 12.
- 39] Чукарицу су 1924. и 1926. године погодиле велике поплаве које су проузроковале велику материјалну штету. У позиву Чукаричанима да дођу на пикник пише: *Пројрам је шраје 7–11 и сасишоји се од: соло њевање, балет, мање комичне комаде и духовите конференције. Башиша и шераса биће илуминисане, свираће две музике, војна и џез банд. После пројрамског дела биће џублице објављене наираде за присушне даме и јосиоду. Такође ће биши објављени зидици луширије на којој ће се давати шампањ, једно живо шеле и др. Лицишираће се и једно живо ирасе на американски начин, доилаћивањем. За време одмора иранка. У случају лошег времена одлаже се за недељу дана.* Видети у: *Време*, 24. август 1926: 6.
- 40] Запис Љубише Јовановића о историји Чукарице из 2004. године, рукопис.
- 41] *Време*, 30. март 1927:3.
- 42] *Време*, 28. април 1931: 10; *Време*, 31. мај 1931: 13; Вукомановић и др. 1972: 191. Јовановић Чедомир је био и ковач.
- 43] Према сећању Радославе и Драгише Павловића на овом делу Чукарице налазиле су се следеће кафане: *С десне стране код ушића Тоичдерске реке кафана „Босна”, у којој два мџира исјод нивоа улице. Ређале су се узводно од ње кафана са башишом и музиком „Северни џол”, народна кухиња Аксенија Танића, народна кухиња „Шар џланина” Василија Ођановића, крчма Сјасоја Серафимовића, крчма Сребре Сјојановића, кафана браће Селимира и Александра Симића, кафана „Јуославија” у Дамбасовој кући, кафана „Сунчев сјај” Ивана Јусићнића.* Видети у Бојовић и др. 2011: 243–244.
- 44] *Време*, 9. август 1927: 7.
- 45] *Време*, 17. јун 1928: 10.
- 46] *Време*, 28. јул 1928: 7.
- 47] *Време*, 30. новембар 1929: 7; *Време*, 6. децембар 1929: 9; *Београдске оишиинске новине*, октобар 1932: 680. Услед неколико железничких колосека, који су пресећали друм више ушића Топчидерке у Саву, саобраћај је ту био опасан и често закрчен. Да би олакшали превоз робе и путника на овом делу изграђен је бетонски подвожњак широк 10 метара, преко кога је ишао железнички саобраћај, док су друмски и планирани трамвајски ишли кроз њега.
- 48] *Време*, 19. мај 1930: 8.
- 49] *Правда*, 1. октобар 1928: 1–2.
- 50] *Дефиницијни резултати јојиса сјановнишића од 31. јануара 1921. јодине*, 1932: 41. Поименични пописи носилаца домаћинства по уличним бројевима на Чукарици 1922. и 1924. године приређени су у: Суворин 1922: 250–254 и Суворин 1924: 966–968.
- 51] *Београдске оишиинске новине*, 15. мај 1929: 10; 1. септембар 1929: 39–41; 1. октобар 1929: 35–41. Српскохрватски као матерњи језик је навело 5.161 становник, словеначки 76, руски 35, немачки 178, мађарски 175, чешки 107, јеврејски и шпански 2, румунски 12, арнаутски 6, словачки 11, француски 7, турски 6, грчки 20, италијански 14, пољски 10 и бугарски 23. Од 5.848 пописаних занали су да читају и пишу њих 4.033, само да читају њих 25, док је неписмених било 893. Деце испод 6,5 година је било 842.
- 52] Савковић 2012: 266.

ЛИТЕРАТУРА

Благодарност (1924), *Време*, 4. децембар: 6.

Бојовић, З. и др. (2011), *Чукарица 1911–2011*, Београд: Градска општина Чукарица.

Број кућа и домаћинства у Београду (1929), *Београдске оишиинске новине*, 1. септембар: 39–41.

Бројни однос Београђана по матерњем језику (1929), *Београдске оишиинске новине*, 1. октобар: 35–41.

Бродарски синдикат и министар саобраћаја (1925), *Време*, 25. новембар: 5.

Бродарска радионица изгорела до темеља (1922), *Полићика*, 22. децембар: 3.

Велика забава на „Михајловцу” (1926), *Време*, 24. август: 6.

Вукомановић, М. и др. (1972), *Чукарица, Раднички џокреј и НОБ*, Београд: Општински одбор савеза бораца Чукарица.

Дефиницијни резултати јојиса сјановнишића од 31. јануара 1921. јодине (1932), Београд: Општа државна статистика.

Закон о атару општине града Београда (1929), *Полићика*, 11. октобар: 2.

Запис Љубише Јовановића о историји Чукарице (2004), рукопис.

За улепшавање Дорћола и Бановог брда (1929), *Време*, 6. децембар: 9.

Јуче је спуштена у воду прва лађа израђена у Србији (1924), *Време*, 18. септембар: 5.

Лане, К. (2017), *Како је руски џрџовац сјаровецац ирадио бродове у Београду*. [интернет], доступно на: <https://rs.rbth.com/istorija-rusije/80221-ruski-trgovac-staroverac-gradio-brodove-u-beogradu> [15. 3. 2018].

Ликвидација Чукаричке општине (1930), *Правда*, 1. јануар: 3.

Лукић, Н. (у припреми), Прва српска повлашћена фабрика кожа и

- кожних рукавица и кожних производа Јована Новаковића на Чукарици 1904–1914, *Флојсџон* 26 (Београд).
- На чукаричком каменолому један радник гине строваливши се са 15 метара високе стене (1927), *Време*, 11. мај: 5.
- На Сави јуче изгорела лађа „Воља”, својина г. Сироткина (1926), *Време*, 23. новембар: 3.
- Нова аутобуска линија од Железничке станице до Чукарице (1927), *Време*, 9. август: 7.
- Нова трамвајска пруга Кнежев споменик-Чукарица (1932), *Београдске ојшћинске новине*, октобар: 680.
- Отварање стечаја Г. Д. В. Сироткину (1927), *Правда*, 2. април: 5.
- Петровић, Д. (2006), *Историја индустрије Београда*: Том 1, Београд: Српско географско друштво.
- Посета фабрици гуме на Чукарици (1926), *Време*, 17. септембар: 3.
- Продаје се парни млин на Чукарици (1920), *Политика*, 29. децембар: 4.
- Pilátová, M. (2006), *Životní lekce paní Dolores*. [интернет], доступно на <https://www.respekt.cz/tydenik/2006/12/zivotni-lekce-pani-dolores> [20. 2. 2018].
- Поповић, Јб. (2012), *Насијанак и формирање Ојшћине чукаричке, У сјомен сјоојодишњице њрвих избора за ѡредседника Ојшћине чукаричке 1912–2012*, Београд: Градска општина Чукарица.
- Пример за углед (1925), *Време*, 14. фебруар: 6.
- Рекапитулациона табела резултата пописа становништва Београда на дан 15. априла 1929. године (1929), *Београдске ојшћинске новине*, 15. мај: 10.
- Раичевић, А. и Ђурашковић, Ђ. (1958), *Шесћ деценија Београдске шећеране 1898–1958*, Београд: Привредни преглед.
- Савковић, Јб. Ј. (2012), *Историја Жаркова*, Београд: Градска општина Чукарица.
- Свечано отварање пруге Београд–Обреновац (1928), *Правда*, 1. октобар: 1–2.
- Сијић, М. (2012), *Значајни људи Крушевца (1833–1944)*, Крушевац: Епархија крушевачка.
- Скинут стечај Г. Сироткину (1928), *Правда*, 26. фебруар: 6.
- Стекић, С. и Јојић, В. (1998), *Чари човекољубља, хроника Црвеној крсиа на Чукарици 1928–1998*, Београд: Црвени крст Чукарица.
- Страховит пожар на Чукарици (1926), *Правда*, 24. децембар: 5.
- Суворин, А. (ур.) (1922), *Цео Београд, адресно-информациона књија за Београд, Земун и Тойчидер*, Београд: Књижара Руска мисао Л. Звјерева.
- Суворин, А. (ур.) (1924), *Цео Београд ѡресјоница, адресно-информациона књија за Београд, Земун и Панчево*, Београд: А. Суворин.
- Тадић, Т. А. и др. (1973), *80 јодина елекѡрификације Београда: 1893–1973*, Бечеј: Пролетер, Београд: БИГЗ.
- Тридесетогодишњица рада управника радионице Бродарског Синдиката (1924), *Време*, 19. мај: 4.
- Чије је имање на коме је подигнута фабрика Петра Арамбашића: државно или општине жарковачке (1937), *Правда*, 4. април: 8.
40. XIV. реон. Чукарица–Беле воде (1929), *Београдске ојшћинске новине*, 15. јул: 47.
- (1924), *Време*, 18. октобар: 6.
- (1925), *Време*, 23. март: 8.
- (1925), *Време*, 18. април: 6
- (1925), *Време*, 27. април: 6.
- (1925), *Време*, 17. мај: 10.
- (1925), *Време*, 19. јун: 8.
- (1926), *Време*, 4. март: 7.
- (1926), *Време*, 11. јул: 9.
- (1927), *Време*, 11. мај: 5.
- (1927), *Време*, 23. септембар: 7.
- (1928), *Време*, 20. април: 9.
- (1928), *Време*, 8. јул: 11.
- (1929), *Време*, 4. април: 10.
- (1929), *Време* 30. новембар: 11.
- (1930), *Време*, 22. фебруар: 9.
- (1930), *Време*, 19. мај: 8.
- (1930), *Време*, 10. октобар: 7.
- (1931), *Време*, 13. март: 8.
- (1931), *Време*, 28. април: 10.
- (1931), *Време*, 31. мај: 13.
- (1921), *Политика*, 23. април: 4.
- (1926), *Правда*, 21. децембар: 4.
- (1927), *Правда*, 23. април, 4.
- (1927), *Правда*, 15. фебруар: 5.
- (1928), *Правда*, 6. јануар: 24.
- (1939), *Правда*, 20. јул: 21.

Summary: NENAD LUKIĆ

THE RESTORATION OF INDUSTRY, CRAFTS, TRADE AND THE DEMOGRAPHIC RECOVERY OF ČUKARICA MUNICIPALITY 1919–1929

The quarter of Čukarica, an industrial and workers' suburb of Belgrade, welcomed the end of World War I in a rather ruined and devastated condition. The renovation efforts were initiated immediately after the liberation – industrial facilities were restored if their condition allowed so, with new factories being constructed as well. The leather-processing factories built before the war – the Barlovac, Klidis and Novaković workshops – were beyond restoration, but a new factory was built in 1921, owned by Petar Arambašić. The sugar factory and the Serbian Ship Society workshop have been renovated and revitalized, their production being restored. Further on, several smaller factories, production facilities and workshops were opened during the first 10 years following the liberation, such as the caoutchouc factory, Miloš Popović's steam sawmill, a branch of the Anglo-Yugoslavian Petroleum company, thus restoring the reputation of Čukarica as an industrial suburb. Other economic activities such as crafts, services and trade, have unfolded parallel with the industrial development, resulting in major demographic expansion of Čukarica during the first 10 years after the war, outgrowing the surrounding settlements by the number of inhabitants. As of 1929, Čukarica has no longer had the status of an independent municipality, as it became part of the territorial-administrative structure of the City of Belgrade as its 14th region.

Illustrations

- Fig. 1 The design of Petar Arambašić's leather factory in Čukarica. (Source: *Archives of Yugoslavia*)
- Fig. 2 An advertisement for Petar Arambašić's leather factory. (Source: *Suvorin 1924*)
- Fig. 3 Site plan of the workshop and other buildings of the Serbian Ship Society in Čukarica in late 1930s. (Source: *Archives of Yugoslavia*)
- Fig. 4 Ship "Volja" (*Will*). (Source: *Archives of the Museum of Science and Technology, River Ships Collection*)
- Fig. 5 Site plan of Miloš Popović's Steam sawmill. (Source: *Archives of Yugoslavia*)
- Fig. 6 Miloš Popović (fifth from the left, wearing a cap) with workers in the sawmill. (Source: *private collection of the Popović family*)
- Fig. 7 Advertisement for "Arsić and co". (Source: *Suvorin 1924*)
- Fig. 8 In front of a bakers' shop in Čukarica. (Source: *Udruženje građana Stari Čukaričanin*)
- Fig. 9 Joško Janežić. (Source: family collection of Slobodan Janežić)
- Fig. 10 "Majdan" tavern, later "Elizo". (Source: *Citizens' Association Stari Čukaričanin*)
- Fig. 11 Tasa Anđelković's Democratic party membership card. (Source: *Ljubiša Jovanović family collection*)
- Fig. 12 In front of the soup kitchen "Šar planina". (Source: *Citizens' Association Stari Čukaričanin*)